

## PAPER DETAILS

TITLE: Foucault`da İktidarın Ötekileri

AUTHORS: Yildirim ORTAOGLAN

PAGES: 184-199

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3091629>

**Araştırma Makalesi****Başvuru:** 18.04.2023**Kabul:** 27.05.2023**Atıf:** Ortaoğlu, Yıldırım. "Foucault'da İktidarın Ötekileri," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 19 (Haziran 2023): 184-199. <https://doi.org/10.55256/temasa.1284989>

## Foucault'da İktidarın Ötekileri

**Yıldırım Ortaoğlu<sup>1</sup>**

ORCID: 0000-0001-5813-1191

DOI: 10.55256/TEMASA.1284989

### Öz

Sıradan olanların "tarihini" yazmak düşünce tarihinde ender görülen bir çabadır. Foucault'nun delileri, mahkumları, rezil insanları, hırsızları ya da düşkünleri ancak iktidarla karşılaşmaları ölçüsünde var olduklarını öne sürmesi son derece önemlidir. İktidarın pençesinden darbe yediklerinde var olan "ötekiler", kimi zaman bu varoluşlarını "kısacık" cümlelerin şans eseri bir arşivde bulunmasına kimi zaman da bir klinikte, hastanede veya hapisanede kendisi hakkında yazılan birkaç satırlık belgeye "borçludur". Bedeninin tutsaklığından ruhunun terbiyesine doğru bir özneleştirme süreci geçiren "ötekiler" iktidar teknolojileriyle kuşatılmıştır. Söz konusu kuşatılma, onların varoluşunun sınırlarını çerçevelemektedir. Onlar, bu çerçeveyi eşeleyebildiği sürece tarihin herhangi bir anında şans eseri fark edilmektedir. Sıradan olanlar, deliler, reziller yani ötekiler dışlama oyununun merkezindedir. Onlar çeşitli şekilde, söylemden, oyundan, çalışmadan ve aileden kapı dışarı edilmişlerdir. Lakin kapının dışı dahi iktidar ilişkilerinin ağıyla donatılmıştır. Mikro düzeyde işleyen iktidar, dışlanma mekanizmalarını disiplinler aracılığıyla görünmez kılmıştır. İktidarın her yerde olduğuna dair "söylem", görünürde ötekilere daha iyi yaklaşıldığını söyler fakat o hakikatte dışlama oyununun kurumlar aracılığıyla görünmez bir şekilde işlediği gerçeğine karşılık gelir.

**Anahtar Kelimeler:** İktidar, Disiplin, Dışlanma, Ötekiler, Reziller, Deliler.

### The Others of Power at Foucault

#### Abstract

Writing a "history" of the ordinary ones is a rare endeavor in the history of thought. Foucault's assertion that madmen, prisoners, infamous men, thieves or the fallen exist only insofar as they encounter power is extremely important. The "others" who exist when they are struck by the clutches of power sometimes "owe" their existence to discovery of "fleeting" sentences by chance in an archive, or sometimes to a few lines of documentation written about them in a clinic, hospital or prison. The "others" who undergo a process of subjectivation from the bondage of his body to the cultivation of his soul is surrounded by the technologies of power. This encirclement frames the limits of their existence. As long as they are able to dig through this frame, they are noticed by chance at any moment in history. The ordinary, the mad, the infamous, in other words the others are at the center of the game of exclusion. They are excluded from discourse, play, work and family in a number of ways. But even the outside of the door is equipped with a network of power relations. Power operating at the micro level has made the mechanisms of exclusion invisible through disciplines. The "discourse" about the omnipresence of power ostensibly states that the others are treated better, but in truth it corresponds to the fact that the game of exclusion operates invisibly through institutions.

**Keywords:** Power, Discipline, Exclusion, The Others, Infamous Men, Madmen.<sup>1</sup> Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. [yildirim.ortaoglu@gmail.com](mailto:yildirim.ortaoglu@gmail.com)

## Giriş

Düşünme deneyiminin merkezine tarihsel karakterleri yerleştirerek bir anlatı sunmak çoğu zaman cezbedici görünmektedir. Bu karakterler aracılığıyla hem anlatı güçlendirilir hem de sorunsallaştırılan meselenin önemine dair tarihsel bir tanıklığa başvurulur. Düşüncelerinin mağaralarına aydınlık bir izlek bulabilmek için başvuru bu tanıklıklar kimi zaman çağın tinini<sup>2</sup>, kimi zaman “harika elleri”<sup>3</sup> kimi zaman da kıyıda köşede kalmış “ötekileri” işaret etmek için kullanılır. Foucault’nun çalışmaları, “ötekilerin” yani sıradan olanların, terk edilmişlerin, hastalıklı olarak görülüp kapatılanların hikâyelerinin gün yüzüne çıkarılmasının tarihi olarak da okunabilir. Foucault’nun merakının yöneldiği mesele, Batı düşünce tarihinin belirli dönemlerinde skandalların gölgesinde hareket eden bir keşişin, delinin ya da sıradan bir tefecinin nasıl olup da birdenbire zapt edilmesinin gerekli hale geldiğidir. Delilik açısından düşünüldüğünde Foucault’yu cezbeden şey, yaşamın bir parçası olan ve dolayısıyla yaşam pratiğinin olağan akışında kendine yer bulan “kıt akıllıların” neden birdenbire “bilinmedik rotalarda gezinmesinin” engellenmeye çalışıldığıdır.<sup>4</sup>

Bütün bir düşünme yolunun tanıkları olan deliler, düşkünler, serseriler, hırsızlar, mahkumlar, katiller ve eşcinseller Foucault’nun “iktidar” anlayışına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu ipuçlarından hareket etmek bir taraftan “Foucault’nun ötekilerini” anlamayı sağlarken, diğer taraftan “iktidarın/iktidar ilişkileri”nin ötekiler üzerinden nasıl işlediğini göstermektedir. Bu amaç doğrultusunda üç yol takip edilmelidir. Birinci yol, Foucault’nun iktidar anlayışının geleneksel iktidar anlayışlarından farkını belirtmeli ve “iktidarın/iktidar ilişkileri”nin Foucaultcu düşünce izleğinde hangi aşamalardan geçtiğini ortaya koymalıdır. İkincisi, ancak iktidarla şans eseri karşılaşmalarından dolayı bugün var olanların “kısacık” hikâyelerine kulak kabartmalıdır. Üçüncüsü ise çeşitli dışlama usullerinin tamamına maruz bırakılan delilerin hangi açıdan “öteki” olduğunu kapatılmalarının tarihini göz önünde bulundurarak soruşturmamızın parçası haline getirmelidir. Çünkü, deliler ötekiler içindeki ötekidir. Onların ayırıcı özelliği, dışlanma oyunun dört ögesine de maruz kalmalarıdır.

Bu üç yol doğrultusunda, Foucault’nun ötekilerinin soruşturma konusu yapılmasının nedeni, onların iktidarın dinamiğini oluşturan “güç” olmalarındandır. Böylesi bir belirleme, ötekilerin olmadığı yerde iktidarın/iktidar ilişkilerinin olamayacağı tasavvuru üzerinden hareket etmektedir. Bu bağlamda, iktidar ilişkilerinin olanağı, ötekilerin özneleştirildiği yerde aranmalıdır. Akıl-akıldışı karşıtlığından hareketle, aklın akıldışı üzerinde uyguladığı iktidar, delilik deneyiminin kurulmasına ve delinin “akıl hastası” olarak tanımlanmasına neden olur. Ötekiler içinde öteki olmakla deli, dışlanma oyununun dört ögesine de maruz kalan tek öteki olmasından dolayı soruşturma konusu yapılmaktadır.

<sup>2</sup> Hegel, tarihi, aklın özgürleşme süreci olarak görmektedir. Bu süreçte tin, Napolyon ve Sezar gibi karakterlerin tutkuları aracılığıyla onları birer araç olarak kullanmaktadır: “Tutkuları kendi amacı için kullanmasına usun [aklın] hilesi denilebilir.” G. W. F. Hegel, *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sezer. (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1995), 105. Hegel’in sisteminde büyük insanlara verdiği önem yadsınamazdır, çünkü “dünya-tinin istencini oluşturan töz, onların kişisel ereklerindedir.” Hegel, *Tarihte Akıl*, 90.

<sup>3</sup> Heidegger’in Freiburg Üniversitesi’ndeki rektörlük (1 yıl sonra rektörlüğü bırakmıştır) konuşmasında Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi’ne övgüler düzmesi, uzun bir süre parti üyeliğinin devam etmesi, *Kara Defterler* ve sonrasındaki gelişmeler onun Nazi yanlısı olup olmadığına ilişkin birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu tartışma süredursun biz K. Jasper’ın 1933’te Heidegger’i son ziyaretinde geçen diyaloga kulak verelim: Jasper: “Hitler gibi cahil bir adam Almanya’yı nasıl yönetebilir?”, Heidegger: “*Cehalet tamamen önemsizdir ... siz sadece onun o harika ellerine bir bakın!*”. R. Safranski, *Bir Alman Üstat Heidegger*, çev. Ali Nalbant. (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008), 335.

<sup>4</sup> M. Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, çev. Emre Koyuncu. (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2021), 17.

Her ne kadar “toplumu savunmalıyız”<sup>5</sup> dese de Foucault’nun temel yönelimi “ötekilerdir”. Bu yönelim, dışlama oyunu aracılığıyla kurulan bireyselleşmelere göndermede bulunur. Akıl-akıldışı ayrımı dışında iktidar, normal-anormal, sağlıklı-hasta vs. ikilikler üzerinden bireyselleştirmeler yapmaktadır. Böylesi ikilikler üzerinden inşa edilen kimlikler, bilgi-iktidar ilişkisi aracılığıyla üretilmektedir. “Kişi, bu kimlikleri kendi rızası yoluyla benimseyerek o kimliklerin öznesi konumuna geçer.”<sup>6</sup> Kimliğini oluşturan giysiyi kendi varlığını tanımlayan bir bütünlük olarak üzerine geçiren birey, kendisini deli, hasta, eşcinsel ve suçlu olan bir ötekileştirmenin içinde bulmaktadır. Foucault’nun ötekileri, iktidardan/iktidar ilişkilerinden payını almış rezil insanların, cinayet işleyenlerin ve delilik ya da aptallık damgası yemişlerin “kısacık” tarihlerini mesele edinmektedir.

### 1. İktidarın “Yüzleri”: Hükümrân İktidar, Disiplinci İktidar ve Biyo-iktidar

İktidara ilişkin tarihsel bir inceleme yapıldığında, merkeze alındığı temadan dolayı kavramın tanımında belirsizliklerin olduğu görülecektir. Bunun temel sebebi, onun çoğu zaman baskı, yasaklama, tahakküm ya da güç mücadelesi üzerinden tanımlanmasından ileri gelir. İktidarın sözü edilen tanımlamalar ışığında politikayla mı yoksa hukukla mı ilgili olduğu, şiddetle mi yoksa mücadeleyle mi bağlantılı olduğu, keyfiliğe mi yoksa zorunluluğa mı dayanacağı vs. meselelerinde bir anlaşmazlık olduğu açıktır.<sup>7</sup> Bu anlaşmazlık her ne kadar bir çıkmaz gibi görünse de Foucault açısından iktidar kavramının analizinin yapılmasına engel değildir. Çünkü Foucault’nun çalışmaları, iktidarın analizini yapmak için Ariadne’nin Theseus’a verdiği ip gibi bize yol gösterecektir.

Foucault’nun ilk çalışmalarının (*Kliniğin Doğuşu/Klasik Çağda Deliliğin Tarihi*/) iktidar açısından en belirleyici özelliği, hükümrân/krallık iktidarının yasaklayıcı, engelleyici ve buyurucu tekniklerinin uygulandığı bir iktidar kavrayışından hala kendini kurtaramamış olmasıdır. *Deliliğin Tarihi*’nde aklın akıldışı olan üzerinde tek taraflı bir iktidar uygulaması sonucu tanımlanan delilik, *özneleşme* sürecinin hangi yönleriyle ele alınması gerektiğini göstermektedir. Foucault, *Kliniğin Doğuşu*’nda ise hastanın bilimsel tedavi çerçevesinde doktor tarafından kapatılmasının nasıl gerçekleştiğini, doktorun tek taraflı iktidarı üzerinden nasıl uygulandığını kliniğin tarihini de göz önünde bulundurarak açıklar.

Foucault, hükümrân iktidarın nasıl işlediğini *Gözetleme ve Cezalandırma: Hapishanenin Doğuşu*’nun hemen başında XV. Louis’e başarısız bir suikast girişiminde bulunan Damien’s’in cezalandırılma şekli üzerinden anlatmaktadır. Damien’s’in idamı, gerçekleşmeyen ölümünün azap çektilerle halkın gözü önünde son bulmasının gösteresidir. Bu gösterinin amacı, hem XV. Luis’in tahtını sağlamlaştırmak hem de hakikati ortaya çıkarmaktır.<sup>8</sup> Foucault, hükümrân iktidarı aynı zamanda hukuksal-siyasal iktidar olarak da tanımlar. Yaşam ve ölüm ikiliğinde ölümden yana olan hükümrân iktidar, uygulama alanında yukardan aşağıya doğru işler. İktidarın kimde olduğu, sınırlarının nereye dayandığı ve nasıl korunacağı böylesi bir iktidar kavrayışının asla bir tarafa bırakmayacağı sorulardır. Hükümrân iktidar, varlığını negatiflik üzerine kurmaktadır. Bu negatifliği de hukuk zeminini eşeleyerek yapar.<sup>9</sup>

<sup>5</sup> Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, çev. Şehsuvar Aktaş. (İstanbul: YKY Yayınları, 2002), 74.

<sup>6</sup> Selin Feldman, *Michel Foucault: 21. Yüzyılın Ezber Bozan Düşünürü* (İstanbul: Karakarga Yayınları, 2021), 52.

<sup>7</sup> Byung-Chul Han, *İktidar Nedir?*, çev. Mustafa Özdemir. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020), 7.

<sup>8</sup> Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay. (Ankara: İmge Kitabevi. 2019c), 76-87.

<sup>9</sup> Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi-Seçme Yazılar I*, çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay ve Ferda Keskin. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), 71.

Bu negatifiğin yanı sıra cezalandırma tekniğinin beden üzerinden uygulanması hükümler iktidarın en belirgin özelliklerinden biridir. Ayrıca cezalandırmanın halkın gözü önünde seyirlik bir gösteri olarak sunulmasının etkisi yavaş yavaş sahneden çekilirken yerini mahkûma karşı hayranlığa bırakmaktadır. Mahkumla kurulan bağ, kralın iktidarını sarstığından dolayı ıslahatlarla verilen cezaların yumuşatılması söz konusudur. Bu da disiplinci iktidarın doğuşuna işaret etmektedir: Cezalandırmanın nesnesi sadece bedenden hem beden hem ruha dönüşür.<sup>10</sup>

Cezalandırmanın amacı artık yasaklamak ya da engellemek değil, ıslah etmektir. “Hem yararlı hem de uysal kılınması gereken güçlerin kaynağı olarak bedeni manipüle eden”<sup>11</sup> disiplinci iktidar aynı zamanda bir “terbiye etme teknolojisi” olarak tanımlanabilir. Disiplin bir “beden teknolojisi”dir.<sup>12</sup> Bedenin belirli bir yarar ekonomisi için kullanılabilir kaynak olarak görülmesi, disipline, kurumlar aracılığıyla uygulanma alanı açar. Bireyler ve kitleler normlar dayatılarak disipline edilir. Yazılı olmayan normlar, yasa gerçekliğinde uygulanır. Normleştirme toplumu, bireyleri tekillikleri içinde iktidarın amacına uygun şekilde dönüştürür. Bu dönüşüm, tüm bireylerin makinanın mekanizmasındaki çarklar gibi aynı şekilde hareket etmesini amaçlar. Bu amaç doğrultusunda, kimi bireyleri norma uydururken kimilerini uydurmadığı için “ötekileştirir.” Ötekileştirmenin kriteri, toplum tarafından kabul görmeye ya da görmemeye dayanır. İktidarın sınırlarını ihlal eden bireyler “ötekileştirmeye” maruz bırakılarak normalleşme toplumunun sürekliliği sağlanır. Toplumun dışına itilenler (ötekileştirilenler) marjinal, aykırı, sıra dışı, deli, berduş gibi kimliklerle iktidarın karşısında azınlıklar içinde kalır.<sup>13</sup>

Bununla birlikte disiplin, toplumsal yapıyı kapsayan bileşenleri denetlemeyi sağlayarak bileşenleri oluşturan “bireylere ulaşmamızı sağlayan iktidar mekanizmasıdır.”<sup>14</sup> İktidar, disiplini, bireyleştirme tekniği olarak kullanır. Bireyin tüm davranış, tavır ve eylemlerini çeşitli şekillerde gözetlemeyi ve denetlemeyi amaç edinen bu teknik, bireyden en yüksek faydayı sağlamak için hangi yeteneklerinin geliştirilmesi gerektiğini ve onun performansının nasıl daha iyi olabileceğini ortaya koymaktadır. Böylece birey, en verimli hale getirilmektedir.<sup>15</sup> Bireyin böylesi bir kavrayışla ele alınması onun fabrikada, hastane, hapishanede ve okulda itaatkâr bir birey olmasını sağlar. Panoptikonun en çok hapishanede işler görünmesinin sebebi, hapishanenin “gözetim, otomatik denetim, kapatma, yalnızlık, zorunlu çalışma, eğitim” vs. alanlarının tamamını bedeninde taşıyor olmasından gelir.<sup>16</sup> Bireyin itaatkârlık şemasının temelleri panoptikon üzerine yükselmektedir.

“Toplumsal-ortopedi”<sup>17</sup> çağının gözetleme ilkesi üzerine inşa edilen panoptikon, Foucault’nun J. Bentham’dan aldığı fikirdir. Panoptikon’da amaç, gözetim altında olanların gözetlenip gözetlenmediklerinden emin olmama durumunu yaratmaktır. Böylece “gözetlemeden gözetleme” panoptikonun mimarisinde

<sup>10</sup> Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 94.

<sup>11</sup> Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 254-255.

<sup>12</sup> Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 254.

<sup>13</sup> Feldman, *Michel Foucault: 21. Yüzyılın Ezber Bozan Düşünürü*, 37-38.

<sup>14</sup> Michel Foucault, *Özne ve İktidar-Seçme Yazılar II*, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019a), 145.

<sup>15</sup> Foucault, *Özne ve İktidar*, 145.

<sup>16</sup> Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 303.

<sup>17</sup> Michel Foucault, *Büyük Kapatılma-Seçme Yazılar III*, çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 223-224.

işler kılınır.<sup>18</sup> Bentham'ın panoptikon fikrinin başarılı olmasının koşulu kişinin gözetim altında olduğunu her an hissetmesinden gelir.<sup>19</sup>

Foucault panoptik bir çağda yaşadığımızı, panoptikon mekanizmasının tüm kurumlarda fikir olarak işlediğini ve işleyebileceğini iddia ederek göstermeye çalışır. “Zihnin zihin üzerindeki”<sup>20</sup> iktidarının en açık göstergesi olan panoptikon okullarda, hapishanelerde ve hastanelerde işleyen bir mekanizmadır. Bu mekanizma aynı zamanda “disiplinler”in onun aracılığıyla işler olduğu bir yapıdır da. Disiplinci iktidarın beden ve ruh üzerinden işlemesine karşın biyo-iktidarın nüfus üzerinden hareket etmesi panoptikon düşüncesinin sadece ütopya olarak kalmadığını aynı zamanda kurumların “ruhunda” işleyen bir yapı olarak süregittiğini göstermektedir. Disiplinci iktidarın itaatkârlık şemalarıyla işlemesi, hastadaki, suçludaki vs. “insanlığı” temel alarak uygulanması, bedenin siyasal bir varlık olarak ele alındığının göstergesidir.<sup>21</sup> Yani beden, anatomo-politik bir alanda üretim için düzenlenmektedir. Bu düzenlemenin merkezinde iktidarın mikrofiziği her alana yayılarak hareket etmektedir.

Foucault, 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra anatomo-politik alanda işleyen disiplinci iktidarın yerini biyo-politik alanda işleyen biyo-iktidara bıraktığını söyler: “beden-organizma-disiplin-kurumlar dizisi”nden “nüfus-biyolojik süreçler-düzenleştirici mekanizmalar-devlet dizisi”ne bir geçiş.<sup>22</sup> Bu birbirinin yerine geçme durumu, bir karşıtlık ya da birinin tamamen ortadan kalkıp diğer iktidar teknolojisinin onun yerine geçtiği şeklinde bir şey söz konusu değildir. Biyo-iktidar, her ne kadar disiplinci iktidardan yöneldiği nesne bakımından farklı olsa da işlediği alanda disiplinci iktidarın araçları üzerinden de hareket etmektedir. “İnsan türünün temel biyolojik özelliklerini oluşturan şeylerin bir politikaya, bir politik stratejiye, genel bir iktidar stratejisine dahil olmalarını sağlayan mekanizmaların bütünü”<sup>23</sup> olarak tanımlanan biyo-iktidar, bir tür olarak insan yaşamını merkeze alarak bu yaşamı belirleyen nüfus oranındaki doğum ve ölüm, salgın hastalıklar, üretim süreçleri, yaşam süresi gibi alanlarla ilgilenir.<sup>24</sup>

Biyo-iktidar, aynı zamanda bir güvenlik teknolojisidir. Tehlikenin söz konusu olduğu yerde denetleme, değiştirme ve düzenleneme mekanizmalarıyla işleyerek bütünün güvenliğini sağlar. Güvenlik için “devlet tarafından yapılan biyo-düzenleme”<sup>25</sup> bir taraftan pozitif yönleri düzenlerken diğer taraftan öldürme gücüyle negatif yönünü ortaya koyar. Foucault, biyo-iktidarın öldürme gücünün ırkçılık üzerinden işlediğini söyler. Biyo-iktidarın ortaya çıkışıyla ırkçılığın devlet mekanizmalarında işler olması arasında koşutluk vardır.<sup>26</sup>

<sup>18</sup> J. Bentham, *Panoptikon: Gözün İktidarı*, çev. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan. (İstanbul: Su Yayınevi, 2019), 13.

<sup>19</sup> Bentham, *Panoptikon: Gözün İktidarı*, 24.

<sup>20</sup> Foucault, *Büyük Kapatılma*, 224.

<sup>21</sup> Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 127.

<sup>22</sup> Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 256.

<sup>23</sup> Michel Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus: Collège de France Dersleri (1977-1978)*, çev. Ferhat Taylan. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 3.

<sup>24</sup> Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 248.

<sup>25</sup> Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 255-256.

<sup>26</sup> Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 260.

“Ötekinin varlığı”, ırkçılığın<sup>27</sup> hükmü altında yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bunun en açık göstergesiye “Nazi Olayı”dır. Naziler, özellikle “alt-ırk” olarak gördükleri Yahudileri “mutlak ötekiler” şeklinde tanımlamışlardır. Böylece Yahudilerin yaşamları, “efendi’-ırk” olduğunu düşündükleri Almanların yazgısı uğruna feda edilebilir kabul edilmiştir.<sup>28</sup> “İrkçılıktan geçmemiş hiçbir modern devlet işleyişi”nin<sup>29</sup> olmadığını söyleyen Foucault’ya göre Nazi toplumu, hem biyo-iktidarın hem de hükümlan öldürme gücünün aynı yerde bir araya geldiği olağanüstü bir “olaydır”.<sup>30</sup> Biyo-iktidarda ırkçılık, ırkın saflaştırılması yoluyla Alman ırkının güçlendirilmesini amaçladığından ölümün olanaklılık ilkesini Nazi rejimi böylesi bir kavrayışta doruk noktasına ulaştırmaktadır.<sup>31</sup> Foucault, biyo-iktidarın işlediği devletlerin, öldürme işlevinin ancak ırkçılık üzerinden mümkün olduğunu söyler.<sup>32</sup>

Öldürme gücünün ancak ırkçılıkla işler olduğu devlet mekanizmalarında “ötekileri” nasıl bir akıbetin beklediğini Holokost en acı şekilde bize göstermektedir. Bunun ötesinde, yaşamın merkeze alındığı biyo-iktidarda “ötekilere” ne olmaktadır? Ötekilerin yaşamları farklı araçların kullanıldığı “disiplinlerin” kuşatıcılığında ama kimi zaman birçok dışlama mekanizmasının kendisini hissettirmeden uygulandığı bir yapının içinde hareket etmektedir. Görünürde “ötekilere” daha iyi yaklaşılmaktadır. Hakikatte ise dışlama oyununun en gizli kuralları onların yaşamlarının düzenlenmesi için göreve çağrılmaktadır.

## 2. “Sıradanlığın Retoriği”: Rezil İnsanlar<sup>33</sup>

Kimdir, rezil insanlar? Nasıl bir hikâyeye sahiplerdir? Onları diğer insanlardan ayıran nedir? Hatta, hakiki reziller, sahte rezillerden hangi özellikleri bakımından farklılaşırlar? Rezil insanlarla “iktidar” arasında nasıl bir bağ vardır? Söz konusu soruların cevabını, Foucault’nun birçok çalışmasının yanı sıra *Rezil İnsanların Yaşamı*’nda<sup>34</sup> bulmak mümkündür. Foucault’ya göre birinin, rezil insan şemasının içinde yer almasının çeşitli koşulları vardır. Bu koşullar her ne kadar keyfi gibi görünse de sorunsallaştırılan meselenin hangi çerçevede ele alındığını göstermeleri açısından son derece önemlidir. İlk koşul, rezil insanın gerçekte yaşamış biri olması gerektiğidir. Bununla Foucault, edebiyatın yarattığı, hayali ve edebi kişilerle/kahramanlarla arasına mesafe koyar. Ona göre bu mesafenin nedeni, edebiyatın ürettiği kahramanların gerçekte “kudurmuş, skandallara karışmış ve acınası haldeki”, düşkün ve öfkeli ayyaşlar, darp edilmiş kadınlar, keşişler, ayakkabıcılar, asker kaçakları, kıyafet tüccarları ve noterler kadar gerçek olamayacağıdır.<sup>35</sup> Foucault’nun edebi ya da biyografik nite-

<sup>27</sup> Foucault, biyo-iktidarın ekonomisi içinde biyo-iktidarla ölüm arasında nasıl bir ilişki olduğunu şu soruda formüle eder: “Yolu ırkçılıktan geçmeksiz bir biyo-iktidar nasıl işletilebilir ve aynı zamanda savaş hakkı, öldürme ve ölüme bırakma hakları nasıl kullanılabilir ki?”. Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 269.

<sup>28</sup> Dianna Taylor, “Modernliğe Karşı Durmak: İrk ve İrkçılık Konularında Foucault ve Arendt,” çev. Erkal Ünal, *Cogito* sayı: 70-71 (2012): 153.

<sup>29</sup> Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 260.

<sup>30</sup> Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 266

<sup>31</sup> Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 264.

<sup>32</sup> Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 262.

<sup>33</sup> Deleuze *Müzakereler*’de, Foucault’nun rezil insanlarıyla Nietzsche’nin son insanını karşılaştırır. Ona göre “Rezil insanlar”, bir taraftan son insan kavramı kadar kayda değerdir diğer taraftan da “felsefi bir analizin ne kadar gülünç olabileceğini göster”mesi açısından son derece önemlidir. G. Deleuze, *Müzakereler*, çev. İnci Uysal. (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2013), 99.

<sup>34</sup> Deleuze, *Rezil İnsanların Yaşamı*’nı, Foucault’nun “düşüncesinin etkisinin hissedildiği tüketilemez, etkin, etkili bir metin” görerek metnin bir başyapıt olmaya layık olduğunu söyler. Deleuze, *Müzakereler*, 100.

<sup>35</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 18-19. Foucault’nun “dışlananlara, ezilenlere, asilere, marjinallere dönük derin bir sempati”si vardı. “Bana söz ettiği, Jean Genet’yle yaşadığı tutkulu dostluk (ne daha azı, ne daha fazlası) buradan kaynaklanıyordu.” Paul Veyne, *Foucault: Düşüncesi Kişiliği*, çev. Işık Ergüden. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2014), 154.

likteki çalışmaları rezil insanların yaşamalarını soruştururken dışarda bırakmasının en asli nedeni, ele alınan yaşamları ayan beyan ortaya sermek istemesidir: “gerçeklik fragmanlarının izini süren söylem fragmanları.”<sup>36</sup>

İkinci koşul, onların “varoluş ontolojisi”, silik ve talihsiz olmalarına dayanmalıdır. Yani ele alınan kişilik yaşamının belli bir döneminde “bugün” onu ortaya çıkarabilecek “doğum, servet, azizlik, kahramanlık ya da deha ile ilişkili yerleşik ve tanımlı soyluluk emarelerinin” parlaklığından pay alamamış olması gerekir. Böylece yaşamlarının en belirgin niteliği, kayda değer bir şey bırakmadan bu hayattan geçip gitmeleridir.<sup>37</sup>

Foucault'ya göre silik, talihsiz ve rezil insanlarla karşılaşmamızı sağlayan şey onların “iktidarın” pençesinden darbe almış olmalarıdır. Bu kimi zaman biri tarafından ihbar veya şikâyet edilmek kimi zaman da birinin teşviki üzerinden kendini göstermektedir. Yani, rezil insanlar ancak ve ancak iktidarın güçlerini tahrik ettiklerinde var olabilir. Bu bağlamda, “bir yaşamın en yoğun noktası, enerjisinin yoğunlaştığı nokta, iktidarla çarpıştığı, onunla mücadele ettiği, onun kuvvetlerini kullanmaya kalkıştığı ve tuzaklarından kaçınmaya çalıştığı yerdir.”<sup>38</sup> Smith'in de dediği gibi, bu insanlar iktidar mekanizmalarıyla çeşitli şekillerde bir uyuşmazlık yaşamamış ve bir arşivin küçücük bir alanında iz bırakmamış olsalardı bilinmezlik içinde yok olup gideceklerdir.<sup>39</sup> Foucault, bu uyuşmazlığa sırasıyla önce 31 Ağustos 1707'de Fransa'nın Charenton hastanesine delilikle suçlanıp yatırılan Mathurin Milan ve 21 Nisan 1701'de dinden çıkmış keşiş suçlamasıyla Bicêtre Kalesine kapatılan Jean Antoine Tauzard örneklerini vermektedir. Suçlamalar şu yöndedir:

Deliliği, ailesinden her daim saklanmak, kırsal yerlerde silik bir yaşam sürdürmek, çeşitli davalara karışmak, tefecilik yapmak ve karşılık beklemeden borçlar vermek, kıt aklıyla bilinmedik rotalarda gezinmek, kendini en zor zanaatlar konusunda yetkin görmek olmuştur.

Dinden çıkmış keşiş, isyankâr, en büyük suçları işlemeye muktedir, oğlancı ve şayet mümkün olsaydı ateist olurdu. Başiboş bırakılmasındansa zapt edilmesinde fayda olan gerçek anlamda iğrenç bir canavar.<sup>40</sup>

Foucault, bu belgeleri ilk okuduğunda onu etkileyen şeyin ne olduğu konusunda kararsızdır. Bu kararsızlığın ardında yatan gerçek, “iki buçuk asırlık sessizliğin”<sup>41</sup> tüm çıplaklığıyla orada duruyor olmasıdır. Mathurin Milan'ın hayatı göz önüne alındığında yaşamının sıradan olduğu, ailesinden uzakta yaşadığı ve tefecilik ve hukuk işleriyle ilgilendiği görülmektedir. Ama bu sıradanlık onu beklenmedik rotalarda gezinmekten alıkoymuş, delilik suçlamasıyla kapatılmasına neden olmuştur. Burada Foucault'yu meşgul eden şey, Milan ve Tauzard'ın günlük pratiklerinin sıradanlığı içinde bir yaşam sürerken, onları “kapatılmaya” neyin ittiğidir.

Rezil insanlar, sırtlarına geçirilen iktidar pençesinden *çatışmayla* kurtulan ve tesadüfen de olsa varoluşlarının amansız talihlerine karşı galip gelenlerdir. Buradan da hareketle söylenebilir ki üçüncü koşul, onların yaşamlarına dair bilgilerin mümkün olduğunca az sözle yazılmış olmasıdır. Bir kitapta ya da belgede tesadüf eseri karşılaşılan kısacık yaşamların varlığı, sarf ettikleri sözlerin hükmünde gizlidir, yoksa kendilerinde bir yücelik aramalarında değil.<sup>42</sup> Foucault'nun neden Hegel'in “ata binmiş Dünya-tini” gibi figürler değil de böy-

<sup>36</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 19.

<sup>37</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 20.

<sup>38</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 21.

<sup>39</sup> Daniel W. Smith, “Two Concepts of Resistance: Foucault and Deleuze” in *Between Deleuze and Foucault* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016), 267.

<sup>40</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 16.

<sup>41</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 16.

<sup>42</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 24.

lesine silik yaşamları tercih ettiği onun iktidara yaklaşımıyla açıklanabilir.<sup>43</sup> Bu onun, rezil insanların “bir başlangıç teşkil ettiğini ya da her halükârda siyasi mekanizmalar ile söylemin etkilerinin kesiştiği önemli bir olay ortaya koyduklarını” düşünmesinden ileri gelir.<sup>44</sup>

Dördüncü koşul, rezil olarak görülen insanların hikayeleri, duygu yüklü geçmişlerinin oyununu değil, onları bir sorun olarak görüp ihbar eden veya şikâyetle bulunan belgelerin talihsizliklerini göstermelidir. Onların yaşam öyküsü, varoluşlarının gerçekliğini ortaya sermelidir. Bunun yanı sıra beşinci koşul ise belgelerde açığa çıkan yaşamın bizde uyandıracığı duyguya ilişkindir. Foucault, belgelerin kısacık bedeninde küçücük cümlelere sığan rezil insanların yaşamlarının “güzellik ve korku” birleşimi bir duygu uyandırması gerektiğini söyler.<sup>45</sup> Şans eseri bize ulaşmış rezil insanların yaşamları “hakiki rezillerin” hayatıdır. Oysaki, bunun yanında, Gilles de Rais ya da Sade gibi uyandırdıkları dehşet ve imza attıkları skandallarla anılan sahte rezillikler de vardır. Sahte reziller görünürde rezildirler, onlarla ilişkilendirilen kötülükler bir efsanenin parçasıdır.<sup>46</sup> Deleuze’un de ifadesiyle, (kötü şöhretli küçük insanlar) hakiki reziller “suçlu ama bayağı bir varoluşa sahip” kimselerdir.<sup>47</sup>

Bu koşullardan hareketle de söylenebilir ki, sıradan olanın “şiir-yaşamları”<sup>48</sup>, kapatma talebiyle (onları şikâyet edenlerin talebi) iktidarın alanına dahil olmaktadır. Bu alanda rezil insanlar “sıradanlığın retoriği”ni kullanır. Bu retorik, sıradan olanın kendini ortaya koyduğu söylem alanıdır. Bunun sonucu olarak gündelik olan, söylemsel alanda işler hale gelmektedir. Hükümranın ya da monarkın fiziksel olarak her yerde olduğunun bu gündelik olanın içinde göstermesi gerekmektedir. İktidarın sıradan olanın lehine ritüellerde işlemesi, o ritüelleri benimsemesi ve ritüelin göstergelerini kılıcının kınına sokması gerekiyordu. Foucault, sıradan olanın ancak “kral figürünün musallat olduğu iktidar ilişkisi dahilinde (...) söylenebilir, tasvir edilebilir, gözlemlenebilir, tablolaştırılabilir ve nitelene” bileceğini<sup>49</sup> söyler. Peki, bu söylem neyi içerir? Bu söylem,

süslü, lanetleyici bir dil yahut yakaran bir dil gerektiriyordu. Tüm bu gündelik didişmelerin, kralın dikkatine layık ender olayları vurguluyormuş gibi anlatılması gerekiyordu; bu önemsiz olayların haşmetli bir retoriğe büründürülmesi gerekiyordu. Daha sonraki dönemlerde ne polis idaresinin kasvetli raporları ne de tıbbi yahut psikiyatrik dosyalar bu dilsel etkileri yeniden yakalayabilecekti.<sup>50</sup>

Çünkü sıradan olanın “siyasi söylemi” var olmak için “sıradanlığın retoriğini”<sup>51</sup> kullanarak gösterişli olmak zorundadır. Böylece iktidarın bakışı, sıradan olanın üzerine çekilmiştir. Dikkatlerin üzerine çekilmesi

<sup>43</sup> Polemik: Başka bir çalışmaya ön soru: Düşünmeye yön veren kişilerin felsefi güzergâhlarında tanıklığına başvurduğu kahramanlar ve karakterler onların tarih görüşü hakkında bize bilgi verir mi? Tarihi bir özgürleşme süreci içinde ele alan Hegel’in Napolyon ya da Sezar gibi liderleri (kahramanların tarihi bütünsel olarak görerek, bu bütünselliğin kendilerinde açığa çıktığını düşünmesi kabulünden hareket etmek) bu tarihsel görüşün belirli bir anında çağırması onun bütüncül tarihsel görüşü hakkında nerede durmaktadır? Ya da tarihin bütünsel değil de kopukluklardan, kırılmalardan dolayısıyla da süreksizliklerden oluştuğunu düşünen Foucault’nun sıradan karakterler seçmesiyle onun tarih görüşü arasında nasıl bir ilişki vardır?

<sup>44</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 25.

<sup>45</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 18.

<sup>46</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 24.

<sup>47</sup> G. Deleuze, *Bilgi: Foucault Üzerine Dersler*, çev. Ayşegül Baran. (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2019), 84.

<sup>48</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 18.

<sup>49</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 33.

<sup>50</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 32-33.

<sup>51</sup> Sıradanlığın retoriği “orantısızlığa” karşılık gelişmektedir. Bunun yanı sıra Foucault’nun rezil olanlara dair incelemesinin merkezine çeşitli orantısızlıkların yerleştirildiğini fark eder: “Anlatılan şeyler ile onları anlatma biçimi arasında bir orantısızlık; şikâyet edenlerle, onlar üzerinde her türlü iktidara sahip olanlar arasında bir orantısızlık [...]”. Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 34.

üzerine kişi eğer ondan yararlanmak istiyorsa iktidarı “ayartmalıdır.” Söylenebilir ki, iktidar, “dehşet verici olduğu ölçüde arzu edilebilirdi[r]”<sup>52</sup> Foucault, yaşamın hemen her pratiğine sinen siyasal iktidarın gittikçe istenebilir olduğunu düşünür. Tabii her şeyde görünür olan “tutkuların, öfkelerin, sefaletlerin ve kötülüğün orta yerinde bu şekilde işleyen kralın sınırsız iktidarının da (...) tiksiniilen bir şey haline gelebilmesine de şaşırmmamak gerekir.”<sup>53</sup> Foucault’nun dikkat kesilmemizi istediği nokta, “*Lettre de cachet*’lere başvuranlar ve bu başvuruları kabul eden kral[ın] bir suç ortaklığı tuzağına”<sup>54</sup> düşmüş olmalarıdır. Bu tuzak ilkinin, siyasi otoritenin kısılcasına gittikçe daha fazla kapılmasına ikincisinin de her şeyin içindeymiş gibi görünmesinden dolayı kendisine yönelik seslerin yükselmesine neden olmuştur. Chaulieu dükünün “kralın kellesini almakla Fransız Devrimi’nin bütün aile babalarının boynunu vurduğunu”<sup>55</sup> söylemesi, Foucault için bu durumu anlatan en iyi örneklerden biridir.

Sıradan olanın belirli bir söylem içinde ortaya çıkması yeni söylemelere de olanak sağlamaktadır. Yeni bir iktidar kavrayışının söylem alanını işaret eden olanak, günah çıkarmanın “her şeyi silmek için her şeyi söylemek” (itiraf teknolojisi) düsturunu bir tarafa bırakarak, komşular arası çatışmaları, aile içindeki anlaşmazlıkları, tutkular, duygular, eylemler vs. iktidarın ağına takılmaktan kendini alamaz. Çünkü iktidar her taraftan, yaşamın günlük pratiklerini içine alan bir söylemin çağrısıdır. Söz konusu çağrı, “bireysel davranış farklılıklarını, ayıpları ve sırları iktidarın kontrolüne teslim eden söylemin sesi”dir<sup>56</sup> Bu söylemin içinde işleyen iktidar, yasaklayıcı ya da kaprisli hükümrân iktidar değil, günlük pratiğin içinde işleyen, “yargıya, polise, tıbbı ve psikiyatriye ait çeşitli kurumların el ele çalışacağı ince, farklılaşmış ve kesintisiz bir ağdan” oluşmaktadır.<sup>57</sup>

Foucault, bu ağın içindeki toplumun önemli bir eşikte durduğunu söyler. Bu eşğin ardında toplum, konuşmaya olanak sağlayan “kelimeleri, söyleyiş biçimlerini, cümleleri, dilsel törenleri anonim bir kitleye ödünç” verir. Bu Foucault’nun da ifadesiyle “Dionysos’un Kulağı” değildir. Amacı, gözetlemek, ceza vermek, öldürmek, kapatmak, engellemek değil, eylemleri körükleyerek davranışları tahrik etmektir. İnsanı susturmaz; konuşturur. Yani, iktidarın en basit anlamıyla göze ya da kulağa karşılık gelen anlayışı yerini biyo-iktidarın tekniklerinin işlediği bir kavrayışa bırakır.<sup>58</sup>

### 3. Ötekiler İçinde Bir Öteki

Her toplum, kendi sınırlarını kimi bireyleri dahil ederek kimilerini de dışlayarak çizer. Peki, sınırın dışını ve içini belirleyen koşul nedir? Toplum, hangi dinamiklerle hareket ederek sınırın içerisini ve dışarısını belirler? Sınırın çizgilerinin geçtiği yerde dışlanan nedir? Hangi yasaklar sistemi üzerinden hareket edilir? Bu bağlamda “bir toplumda, bir düşünce sisteminde yadsınan ve dışlanan şey”leri<sup>59</sup> ele alan Foucault’nun ilgisinin arka planında işleyen “kabul görmeyen, kabul görmeyecek, sistemden dışlanmış fikirler, tavırlar,

<sup>52</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 30.

<sup>53</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 33-34.

<sup>54</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 31.

<sup>55</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 31.

<sup>56</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 31.

<sup>57</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 35.

<sup>58</sup> Foucault, *Rezil İnsanların Yaşamı*, 36.

<sup>59</sup> Michel Foucault, *İktidarın Gözü-Seçme Yazılar IV*, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019b), 212.

davranışlar, hukuksal ya da ahlaki ilkelerin” ne olduğudur.<sup>60</sup> Böylesi bir kaygıyla deliliği soruşturma konusu yapan Foucault, deliliği bir üst anlatı olarak görmek yerine tarihsel olarak farklı şekillerde nasıl kurulduğunu incelemektedir.

Foucault’nun birinin deli olup olmadığına neyin karar verdiğine ilişkin merakı *Deliliğin Tarihi*’nin dışına taşmaktadır. Çağının “delilik” göstergelerinde deliliğin izini süren Foucault, Hieronymus Bosch’un *Deliler Gemisi*’nde, Sebastian Brant’ın *Deliler Gemisi* alegorisinde Cervantes’in *Don Kişot*’unda ve Erasmus’un *Deliliğe Övgü*’sünde deliliğin işaretlerini takip eder.<sup>61</sup> Foucault, deliliği soruşturma nesnesi olarak belirlerken “tıbbi incelemelerden hukuki belgelere, edebiyattan kanonik felsefe metinlerine, resimlerden akıl hastanesi mimarisine kadar”<sup>62</sup> birçok malzemeyi bir arada kullanmaktadır. Foucault, çağının belirleyici figürlerinin ve eserlerinin dışında kimi zaman sevdiği adamla evlenmesine izin verilmediği için babasını öldürüp kalbini yiyen bir kadını kimi zaman da annesini ve kardeşlerini öldüren Pierre Rivière’yi “ötekilerin” birer örneği olarak ele alır. Özellikle Pierre Rivière olayı, Foucault için son derece önemlidir. Foucault’nun *19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti: Annemi, kız kardeşimi, erkek kardeşimi katleden ben, Pierre Rivière* adlı çalışması bu olayın çözümlemesini içerir.

Başlangıçta amacını, “psikiyatri ve suça yönelik adalet arasındaki ilişkilerin tarihi üzerine bir çalışma yapmak”<sup>63</sup> olarak belirten Foucault, araştırmalarında Pierre Rivière olayıyla karşılaştığını söyler. Pierre Rivière, köyünde ve çevre yerlerde kötü eğilimlere sahip biri olarak görülmemesine karşın onun budala<sup>64</sup> ya da aptal, budala gülüşlü<sup>65</sup> ve deli<sup>66</sup> gibi görüldüğüne yönelik çeşitli tanıklıklar mevcuttur. İktidar, suç ve ceza ilişkisi açısından odak noktasına yerleşen Pierre Rivière, Foucault ve arkadaşlarında derin bir şaşkınlığa<sup>67</sup> neden olur. Bu şaşkınlığın yarattığı etkiyle hatıрата yönelindiğinde onun bir eser ya da metin olmaktan ziyade “garip bir mücadele, bir karşılaşmayı, bir güç ilişkisini, söylemler arasında ve söylemler boyunca bir savaşı ortaya çıkar”<sup>68</sup> bir vaka olduğu görülmektedir. Feldman’ın da ifade ettiği üzere Foucault bu vakada, “Pierre Rivière’nin deli mi yoksa suçlu mu olduğunu tartışır.”<sup>69</sup> Ötekilerden biri olan “Kızıl gözlü ebeveyn katilinin büyüleyici etkisi altında kalan”<sup>70</sup> Foucault ve arkadaşları, doktorların, kanun adamlarının ve bilirkişi raporlarının Rivière ile bir çatışma içinde olduklarını söyler.<sup>71</sup> Bunun sonucunda Foucault, söz konusu meselenin hâlâ çözülmek üzere beklediğini düşünür. Pierre Rivière’nin öfkesi, onun deli olduğunu gösterir mi? O, ötekiler içinde bir öteki midir? Akıl dışı olan her suç, delilik içinde değerlendirilebilir mi?

<sup>60</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 212-213.

<sup>61</sup> Feldman, *Michel Foucault: 21.Yüzyılın Ezber Bozan Düşünürü*, 57.

<sup>62</sup> Paolo Savoia, “Madness” in *The Cambridge Foucault Lexicon* (New York: Cambridge University Press, 2014), 273.

<sup>63</sup> Michel Foucault, *19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti: Annemi, kız kardeşimi, erkek kardeşimi katleden ben, Pierre Rivière*, çev. Erdoğan Yıldırım ve Alev Özgüner. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007), 13.

<sup>64</sup> Foucault, *19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti*, 163.

<sup>65</sup> Foucault, *19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti*, 50.

<sup>66</sup> Foucault, *19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti*, 51.

<sup>67</sup> Foucault, *19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti*, 16.

<sup>68</sup> Foucault, *19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti*, 16.

<sup>69</sup> Feldman, *Michel Foucault: 21.Yüzyılın Ezber Bozan Düşünürü*, 60-61.

<sup>70</sup> Foucault, *19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti*, 19.

<sup>71</sup> Foucault, *19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti*, 16.

Bu sorular ışığında söylenebilir ki Pierre Rivière, kendisini düzen olarak dayatan şeyin görünüşten başka bir şey olmadığını kavramasıyla doğru ve yanlış oyununu sorgulamaktadır.<sup>72</sup> Söz konusu sorgulama, iktidarın düzenine karşı onun öteki olmağının göstergesidir. Pierre Rivière'ün "işlediği cinayet ve yazdığı hatırat" düzenin tekerine çomak soktuğunun göstergesidir.<sup>73</sup> Yani Pierre Rivière'ün yaşam öyküsü dikkatli bir şekilde okunduğunda, satırların arasında hepimizin yaşam öyküsünden bir parça taşıdığı görülecektir: "Elbette, baba katilinin anlatısını değil, iktidarla çatışmayı."<sup>74</sup>

Foucault, "tarihten gizlenen 'ötekiler[in] tarihini'"<sup>75</sup> gün yüzüne çıkarmayı kendisine ödev edinmektedir. Bu ödev doğrultusunda deliler, onun duraklarından biridir. Her ne kadar Foucault'nun delilere ilişkin okuma biçimi çeşitli yönleriyle Peter Sedgwick, H.C. Erick Midelfort, Martin Schrenk, Klaus Doerner, David Rothman ve J. G. Merquior tarafından eleştirilse de<sup>76</sup> onun bize sunduğu bakış açısı, ötekiler olarak delilerin tarihsel olarak kurulmuş delilik deneyimlerini anlamamız açısından olmazsa olmazdır. Foucault deliliğe ilişkin yaptığı analizde delilerin kimi zaman "kutsal" olarak görüldüklerini kimi zaman "alaycı aklın yüksek bir biçimi" olduklarını kimi zaman da "deliler gemisinin yolcuları" olduklarını söyler. Bu yolculuk her ne kadar çetin geçse de on sekizinci yüzyılın sonunda Avrupa'da iki cephesi olan bir olay vuku bulmuştur. Bu iki cephenin biri İngiltere iken diğer Fransa'dır. İki ülkede eş zamanlı gerçekleşen bu olayda gözetim evleri, akıl hastahaneleri, işsizleri, sakatları ve yaşlıları kapı dışarı etmektedir.<sup>77</sup> Hapishane olarak işleyen kapatma kurumlarında yaşayan insanların bir anda dışarıya çıkarılmasının sebebi, zincirleri ve prangaları kapatma kurumlarının pencerelerinden dışarı atılan hastaların artık tedavi edilecek bireyler olarak görülmesinin sonucudur. Böylece İngiltere'de psikiyatri kliniklerinin<sup>78</sup> kurulması mümkün hale gelmektedir. Foucault, tarihçilerin "Pinel"<sup>79</sup> ve Tuke olayını, genellikle, Avrupa'da deliliğin tarihinde, akıl hastalığının ve psikiyatrinin tarihinde temel bir kopma olarak<sup>80</sup> ele aldıklarını söyler. Bu kopmanın sonucunda, "delilerin aslında akıl hastası olduğu, tıbbi ilgilendirdikleri ve içine kapatıldıkları hapishanelerin yerine, psikiyatri klinikleri gibi bir şeylerin konması gerektiği"<sup>81</sup> ortaya çıkmıştır. Deliliğin tarihine ilişkin böylesi bir okuma Foucault tarafından reddedilmektedir. Bunun ilk sebebi, ele alınan tarihler göz önüne alındığında delilerin sadece suçlu olarak görüldüğüne dair ön yargıdır. İkinci sebep ise özellikle 1790-1792 tarihlerinden sonra deliliğin eski konumunun tamamen bir

<sup>72</sup> Foucault, 19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti, 227.

<sup>73</sup> Cevriye Demir Güneş, "Michel Foucault'nun Pierre Rivière'i," *Felsefi Düşün* sayı: 14 (2020): 70.

<sup>74</sup> Judith Revel. *Michel Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi*, çev. Kemal Atakay. (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2006), 89.

<sup>75</sup> Utku Özmakas, "Foucault: İktidardan Biyoiktidara," *Cogito* sayı: 70-71 (2014): 57.

<sup>76</sup> Merquior, *Foucault*, 34-37.

<sup>77</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 213.

<sup>78</sup> Foucault'nun psikiyatrinin doğuşuna ilişkin cüzzam evleri, deliler ve psikiyatri arasında kurduğu bağ birçok psikiyatrin canını çok sıkıştır. Gavin Kendall ve Gary Wickman, *Foucault'un Yöntemlerini Kullanmak*, çev. Umut Yener Kara ve Turgay Sivrikeya. (İstanbul: Isık Yayınları, 2016), 75.

<sup>79</sup> Delilerin daha "insanca" muamele görmesini sağlayanların başında ünlü Fransız tıp doktoru Philippe Pinel (1745/1826) vardır. Foucault'ya göre, Pinel'in Bicêtre'ye atanması "tek başına, Bicêtre'de delilerin mevcudiyetinin çoktan tıbbi bir sorun haline geldiğini" göstermektedir. M. Foucault, *Deliliğin Tarihi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay. (Ankara: İmge Kitabevi, 2006), 667. Pinel'in amacı "delileri zincirlerinden kurtartmak"tır. Çünkü "deli olmak, delinin suçu değildir." Bundan dolayı da, belirli bir suç karşısında deli masumdur. Her ne kadar şimdilik zincirlerinden kurtulmuş olsa da deliye ilişkin yeni kavrayış biçimi onun sürekli gözetlenmesini ve görülmesini talep etmektedir. Pinel'in bu anlayışı, deliliğe ilişkin yeni bir söylemin gelişmesini sağlamıştır. Deli, suç işlediği için değil, ahlaki düzene rahatsızlık verdiği için gözetlenmelidir. Deleuze, Pinel'in yaklaşımını "delilik üzerine sözceleri ahlaki eşikten atlatmak" olarak tanımlar. Bunun anlamı şudur: Deli, her ne kadar mahkumlarla ortak yazgıyı paylaştığı zincirlerinden kurtulmuş olsa da bu zincirlerden çok da "tahakküm" getirecek olan yeni bir zincirin iki halkasıyla hastanenin bembeyaz odalarına zincirlenmiştir: "Gözetmenin bakışı" ve "bakıcının yargısı". Deleuze, *Bilgi: Foucault Üzerine Dersler*, 55-57.

<sup>80</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 214.

<sup>81</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 214.

tarafa bırakıldığına dair ön yargıdır. Yani, sanayi toplumunda deliliğin salt bir hastalık olarak yerinin belirlendiğinin ve eski konumunun tamamen devre dışı bırakıldığına dair inanış.<sup>82</sup> Foucault bu iki ön yargıyı da bertaraf etmek için de *Deliliğin Tarihi*<sup>83</sup>ni yazar. Bu kitap, “Batı’nın delilik deneyiminin geleneksel olmayan ama yine de makul ölçüde kabul edilebilir bir tarihi”ni<sup>84</sup> ortaya koymaktadır.

*Deliliğin Tarihi* ve toplumda deliliğin konumunu belirlemek üzerine yaptığı konuşmalarda ya da söyleşilerde Foucault, doğal ve kuralsız bir toplumun olmadığını bunun yanı sıra her toplumun bir dışlama oyununu kurduğunu söyler. Toplum düzeni için getirilen kurallara uyanlar olacağı gibi uymayanlar da çıkacaktır. İşte deliler, “insanların her zaman kaçma eğilimi gösterecekleri şeklinde”<sup>85</sup> tasarlanan kurallar silsilesindeki toplumun sınırlarını ihlal eden “yaratıklar” olarak görülmektedir. Bu “yaratıkların” ıslah edilmemeleri için kapatılmalarında “ne bir kötülük, ne kafa karışıklığı, ne de önyargı vardır; bu tutum deliliğe kendine özgü dilini konuşma fırsatı vermek için bilinçli bir şekilde alınmış bir kararın sonucudur.”<sup>86</sup> Kapatılmanın tarihi göz önünde bulundurulduğunda deliliğin sessiz sedasız “kendine ait bir dili”<sup>87</sup> fethettiği görülecektir.

Foucault delileri dört dışlama sistemi üzerinden ele almaktadır. Bunlar; çalışmadan dışlanma, aileden dışlanma, sözü söyleyebilecek yetkinlikte olmadığına dair dışlanma (söylemden dışlanma) ve oyundan dışlanma. Toplumun diğer bireyleri arasında bu dışlanma türlerinden biri ya da birkaçına maruz kalanlar elbette vardır, ama dört dışlanmanın tamamının kıskacından kendini kurtaramayan tek “yaratık” delilerdir. Delilik, dışlanmanın dört ögesine de maruz kalmış tek özneleşme biçimi olması dolayısıyla ötekiler içinde bir ötekidir. Onun ayırt edici özelliği, bulunduğu toplumda sahip olduğu deli adlandırılmasının karşılığı olarak çalışmanın sıkı kurallarından, ailenin yaşam dünyasından, oyunun basit kurallarından, ekonomik ilişkiler ağından, sözlerin hakiki ediminden dışlanmasıdır.<sup>88</sup>

Deliler bu dışlanma mekanizmasının içine dahil olmadan önce Ortaçağ’da kendi hallerinde yaşayan, seyahat eden, belirli bir yeri “yurt” edinmeyen, evlerde, şatolarda ve şehirlerde başı boş bir şekilde dolanıp durmaktadır. Delinin, kendisini bağımlı hissettiği bir coğrafya, eylemlerinin sınırını çizen ve ona bir ödev yükleyen hukuksal kurallar bütünü yoktur. Deli, marjinal olanın karşılığı olarak tanımlanır. Aidiyet duygusunun olmayan olarak tanımlanan deli dolayısıyla hiçbir mülkün veya mesleğin sahibi olamayacaktır. Ama on yedinci yüzyılda delinin çalışamaz olarak tanımlanması -ki bu özellikle onun aylak ve kurallara uyamayacağı üzerinden yapılmaktadır- deliye ilişkin yaklaşımda dönüşüme neden olmuştur. Özellikle, İngiltere ve Fran-

<sup>82</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 214-215.

<sup>83</sup> Merquior, Foucault üzerine çok verimli çalışmasında Michel Serres’in *Deliliğin Tarihi*’ne ilişkin düşünceleri paylaşır. Serres’e göre, Nietzsche’nin *Tragedya’nın Doğuşu* “Yunan kültürü” için nasıl bir etkiye sahipse *Deliliğin Tarihi* de “Klasik çağ kültürü” için aynı etkiye sahiptir. Buradan hareketle Serres, *Deliliğin Tarihi*’ni “psikiyatrinin arkeolojisi” olarak tanımlar. J. G. Merquior, *Foucault*, çev. Nurettin Elhuseyni. (İstanbul: Afa Yayınları, 1986), 32. Paul Veyne, Foucault’nun *Deliliğin Tarihi*’ni yayınladığında kendisi dahil çevresindeki birçok kişinin kitabın meselesini anlamadığını itiraf eder. *Deliliğin tarihi*’ni, deliliğin algılanışının yüzyıllar boyunca belirli şekilde nasıl değiştiğine dair bir anlatı üzerinden okuduklarını söyleyen Veyne’e göre, Foucault’nun yöneldiği mesele, delilik kavrayışımızın 17. yüzyıldaki insanların kavrayışından daha mı değerli sorusunu güncelliğimiz içinde sormasıdır. Veyne, *Foucault: Düşüncesi Kişiliği*, 13.

<sup>84</sup> Fred Inglis (Ed.), “1978: On Foucault” in *Life among the Anthros and Other Essays* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2010), 29.

<sup>85</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 216.

<sup>86</sup> Foucault, *Deliliğin Tarihi*, 225.

<sup>87</sup> Foucault, *Deliliğin Tarihi*, 567.

<sup>88</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 217.

sa'da kapitalist ticaret toplumunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere gözetim evlerinden çıkarılan çalışabilecek olanların yeri çalışamaz olan delilerle doldurulmaktadır.<sup>89</sup>

Delilerin kapatılması konusunda bütün gücü ilkin aile ve yakınları ellerinde bulundurmaktadır. Deli, aile içinde (Foucault, delinin kapatılmasına karar vermek konusunda ailenin müdahale etmesinin bu dönüşüme rağmen devam ettiğini düşünür) marjinal kişi olarak görülmektedir. On sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl başında delilerin kapılmasına ilişkin işleyişte de bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Kapatma kararı, ancak birinin hasta olduğuna karar verilen tıbbi sertifikalar aracılığıyla gerçekleşmeye başlar. Bu aynı zamanda aristokrat ailelerin kraldan *lettre de cachet* ile istedikleri kişiye deli damgası vurarak kapatılmasına engel olmak için bir önlem olarak da görülebilir. Söz konusu burjuvazi ve aile olduğunda ise bölgesel iktidar ya da “iktidarın” temsilcisi göreve çağrılmaktadır. Delinin dışlanması sürecinde “bu delidir, şu deli değildir” diyebilmenin ölçütü ailenin elindendir.<sup>90</sup>

Ortaçağ'da “deli olan ya da deliliği taklit eden” *soytarının* sözü özel bir konuma sahiptir: “toplumda normal statüye sahip birinin söyleyemeyeceği şeyler söylemek.”<sup>91</sup> Bu konumla birlikte, insanların söyleyemeyeceği hakikatlerin sözcüsü olan soytarı, Foucault'nun deyişiyle “deli sözün kurumsallaşmasıydı.” Özellikle, tiyatro oyunlarında hakikati “üçüncü bir gözle donanmış” kişi olarak dile getirmesiyle kendisini deli olarak tanımlayanlardan daha iyi bir bakışa sahip olduğunu gösterir. Her ne kadar hakikati dile getirse de sözünün dinlenilmediği kişidir. Foucault, böylesi bir kişiyi de “sorumsuz hakikat” olarak tanımlar. Foucault deliliğin sözünün çağımızda hâlâ çok ayrıcalıklı bir manası olduğunu düşünür. Ama artık Nietzsche'nin, Hölderlin'in ya da Artaud'un üzerinden gelen bir sözdür bu. Edebiyatın “deliliğin sözüne yeni bir ruh” vermesi onun geçmişin dilini yeniden söze döktüğü bir anı gösterir.<sup>92</sup>

Delinin dışlandığı diğer bir alan ise oyundur. Foucault bu dışlanma biçimini ilkin ortaçağın “deliler bayramı” üzerinden anlatır. Kurallarının din tarafından konulmadığı tek bayram olan bu toplumsal bayramda tüm statüler alt üst olurken özellikle Protestanlığın etkisiyle bir “karşı-bayram” havası vardır. Foucault “deliler bayramının” göstergesinin “kente düzen yerine deliliğin hâkim olması” olarak görür.<sup>93</sup> İkincil olarak ise günümüz toplumlarında bayramın anlamı üzerinden delinin dışlanma durumunu ele almaktadır. Bayramlar, toplumsal bir fenomen olmaktan çıkıp bireyselleşmişlerdir. 19. yüzyılda sarhoşluk pratiğiyle kol kola giden bayramlar çağdaş zamanlarda ise uyuşturucuyla zirveye ulaşmaktadır. Foucault, sarhoş olmayı ve uyuşturucu kullanmayı (kendisi de bu deneyimleri yaşamıştır) “yapay bir deliliğe, geçici ve süresiz bir deliliğe çağrı yapmanın bir biçimi” olarak görmektedir. Buna karşın bu deneyimler, “ister istemez karşı-bayram olan bir bayram, en keskin ucuyla tümüyle topluma ve toplumun düzenine karşı bir bayramdır.”<sup>94</sup> Karşı-bayramların öznesi, kendisiyle ötekiler arasında “mesafe durmadan büyüdükçe, herkesin gözünden kaçan bir gerçeği sadece”<sup>95</sup> kendisinin anladığını soran kişi değildir. O, sınır deneyimlerinin öznesi olarak ötekidir.

<sup>89</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 218-219.

<sup>90</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 219-220.

<sup>91</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 222.

<sup>92</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 223-224.

<sup>93</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 224-225.

<sup>94</sup> Foucault, *İktidarın Gözü*, 225.

<sup>95</sup> Emil Michel Cioran, *Tarih ve Ütopya*, çev. Haldun Bayrı. (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 42-43.

### Sonuç

Foucault'nun iktidar anlayışının dinamiğini “ötekiler” oluşturmaktadır. Onun çalışmalarına ister göz gezdirelim ister arkeolojik bir kazının tüm inceliklerini sergileyelim karşımıza hasta, deli, mahkûm, düşkün, katil, hırsız ya da serseri çıkar. Bunun temel sebebi, iktidarın/iktidar ilişkilerinin kendi varlığını ötekilerin özneleştirilmesinde ortaya koymasındandır. İktidarın/iktidar ilişkilerinin söylem alanını oluşturan kurumlar, ötekilerin öteki olmaklığının sürdürülmesi için vardır, yoksa delinin iyileşmesi ya da mahkûmun suçtan arınması için değil. Ötekilerden söz edebilmemizi ve onlar hakkında konuşabilmemizi sağlayan şey, ancak onların şu ya da bu şekilde iktidarla karşılaşmaları sayesinde. Onlar, tarihin herhangi bir anında “iktidar” tarafından kimi zaman hor görülmüş ve örselenmiş, kimi zaman varlıklarının yaşamsal belirtileri görmezden gelinmiş, kimi zaman da çeşitli iktidar teknolojileri vasıtasıyla nesneleştirilmiştir.

Ötekinin özneleşmesi ona iktidar tarafından verilen kimliktir. Bu kimlik, kendisine “atanmış”tır. Hükümlü iktidarın cezalandırmayla bir gösteri unsuru olarak gördüğü ötekiler, disiplinci iktidarın itaatkârlık şemalarıyla, disiplinlerle, gözetimle özneleştirilmenin nesnesi olmaktadır. Disiplinci iktidarın temelleri üzerinde hareket eden biyo-iktidarda ise öteki, nüfusun bir parçasını oluşturmakla birlikte daha iyi yaşam vaadiyle kimi zaman kliniğe kapatılmakta kimi zaman ise ev hapsine tabi tutulmaktadır. Ötekilerin yazgısı, iktidarın pençesinden aldığı darbeye tanımlandığı sürece onlar hakkında konuşmanın olanağı “kısacık” hikayelerinin gün güzüne çıkmasıyla mümkündür. Küçük rezil insanların yaşamalarını merkeze alarak bir anlatı sunan Foucault'nun çalışmalarının toplandığı külliyata “Ötekiler: Eşikte Bekletilenler” adı verilebilseydi iktidarın ötekilerle ilişkisi belki bir başlık üzerinden apaçık gösterilebilirdi. Bu başlık, yurtlarından, evlerinden ve var oluşlarından dışlanan ötekilerin bir tarihi olarak da okunabilir.

## Kaynakça

- Cioran, Emil M. *Tarih ve Ütopya*. Çeviren: Haldun Bayrı, İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Deleuze, Gilles. *Bilgi: Foucault Üzerine Dersler*. Çeviren: Ayşegül Baran, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2019.
- Deleuze, Gilles. *Müzakereler*. Çeviren: İnci Uysal, İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2013.
- Feldman, Selin. *Michel Foucault: 21.Yüzyılın Ezber Bozan Düşünürü*. İstanbul: Karakarga Yayınları, 2021.
- Foucault, Michel. *19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti: Annemi, kız kardeşimi, erkek kardeşimi katleden ben, Pierre Rivière*. Çeviren: Erdoğan Yıldırım ve Alev Özgüner, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.
- Foucault, Michel. *Büyük Kapatılma-Seçme Yazılar III*. Çeviren: Işık Ergüden ve Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Foucault, Michel. *Deliliğin Tarihi*. Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 2006.
- Foucault, Michel. *Entelektüelin Siyasi İşlevi-Seçme Yazılar I*. Çeviren: Işık Ergüden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Foucault, Michel. *Güvenlik, Toprak, Nüfus: Collège de France Dersleri (1977-1978)*. Çeviren: Ferhat Taylan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 2019c.
- Foucault, Michel. *İktidarın Gözü-Seçme Yazılar IV*. Çeviren: Işık Ergüden ve Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019b.
- Foucault, Michel. *Özne ve İktidar-Seçme Yazılar II*. Çeviren: Işık Ergüden ve Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019a.
- Foucault, Michel. *Rezil İnsanların Yaşamı*. Çeviren: Emre Koyuncu, İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2021.
- Foucault, Michel. *Toplumu Savunmak Gerekir*. Çeviren: Şehsuvar Aktaş, İstanbul: YKY Yayınları, 2002.
- Güneş, C. Demir. "Michel Foucault'nun Pierre Rivière'i," *Felsefi Düşün* sayı: 14 (2020): 57-78.
- Han, Byung-Chul. *İktidar Nedir?*. Çeviren: Mustafa Özdemir, İstanbul: İnsan Yayınları, 2020.
- Hegel, G. W. Friedrich. *Tarihte Akıl*. Çeviren: Önay Sezer, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1995.
- Inglis, Fred (Edit.). "1978: On Foucault" in *Life among the Anthros and Other Essays*, 29-38. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2010.
- Kendall, Gavin ve Wickman Gary. *Foucault'un Yöntemlerini Kullanmak*. Çeviren: Umut Yener Kara ve Turgay Sivrikaya, İstanbul: Isık Yayınları, 2016.
- Merguier, José Guilherme. *Foucault*. Çeviren: Nurettin Elhuseyni, İstanbul: Afa Yayınları, 1986.
- Mills, Sara. *Michel Foucault*. London and New York: Routledge, 2003.
- Özmkas, Utku. "Foucault: İktidardan Biyoiktidara," *Cogito* sayı: 70-71 (2014): 53-81.
- Revel, Judith. *Michel Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi*. Çeviren: Kemal Atakay, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2006.
- Safranski, Rüdiger. *Bir Alman Üstat Heidegger*. Çeviren: Ali Nalbant, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008.
- Savoia, Paolo. "Madness" in *The Cambridge Foucault Lexicon*, 273-280. New York: Cambridge University Press, 2014.

Smith, Daniel W. “Two Concepts of Resistance: Foucault and Deleuze” in *Between Deleuze and Foucault*, 264-284. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016.

Taylor, Dianna. “Modernliğe Karşı Durmak: Irk ve Irkçılık Konularında Foucault ve Arendt,” Çeviren: Erkal Ünal, *Cogito* sayı: 70-71 (2014): 139-162.

Veyne, Paul. *Foucault: Düşüncesi Kişiliği*. Çeviren: Işık Ergüden, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.